

Császár Edit (*Századok* 1962. 1—2. sz. 342—5.). Egy vidám nevezetességű botlását mások is szóvá tették (*Kortárs*, 1961. I. 471., *A könyv*, 1961. 4. sz. 21.); ugyanebben a tárgykörben másutt sem sikerült a szerkesztőknek eligazodnia: „Mózes törvénye halállal büntet, ha elfelejtik az asszonyok rovasát” — a levélíró itt nem Mózes I. könyvére utal, mint a jegyzet véli, hanem a Léviták könyvének rendelkezéseire. (II. 515.) Dobrossy, a titokzatos és kitűnő Dobrossy, midőn azt írja: „Mióta itt vagyok, németből Worte des Glaubens-t fordítan le” — aligha Schiller verséről beszél, hanem Lamennais művéről (*Paroles d'un Croyant*), melyet valóban lefordított. (I. 372.) Amikor egy levél Borsiczkyknak Pozsonyba érkezéséről tudósít, nem valószínű, hogy az Dénes, a pozsonyi jogakadémia tanára volna, inkább István, Trencsén híres ellenzéki követé. (I. 385.) Félreérti a jegyzet-író ezt a szövegrészt: „Szegény (Vachott) Sándor gazda, de nem tudja, hány csomó élete volt. Felesége sem tudja, hanem a napája...” — nem családtagokról van itt szó, hanem gabonáról. (II. 423.) A II. 444. lapon és a névmutatóban tévesen „Karsai” áll *Kassai* helyett. A „nyomtatási hibák” anek-

dotába illő esetét nem Arany János találta ki, megtörtént az valóban; ha jól emlékszem, az *Életképek* szedőjével. (II. 476.) Az *Ellenőr* Deregyei álnévű írója nem Lónyay Gábor, hanem — miként köztudomású — Kossuth. (II. 499.) Guyon az 572. számú levél keltének idején, 1860-ban nem élhetett „Kursid pasa néven Keleten”, mert már négy évvel azelőtt meghalt. (II. 505.)

A jegyzetelés munkáját nem kis mértékben segítette, és a magyarázatok becsét is növelte, hogy a szerkesztő fölhasználta az Erdélyi Tár eddigi kiaknázatlan, értékes forrásanyagait. Mint idézeteiből látni, az még sok fontos szöveget s adatot rejteteget, Erdélyi naplóit, drámáját, verseket, számadáskönyvét, világtörténetének tervezetét s elkészült fejezeteit, félbemaradt tanulmányokat, önéletrajzi vázlatait, s ki tudja, mit még. Mikor kerül sor mindezek kiadására? Remélhetjük-e Erdélyi-kutatásaink reneszánszát, míg nem ismerjük hagyatékának egészét? Erdélyi, a klasszikus író jogán, megkövetelheti, hogy életművének végre teljes és kritikai kiadása napvilágra kerüljön.

Lukácsy Sándor

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ ÖSSZEGYŰJTÖTT VERSEI

1—2. köt. Sajtó alá rendezte: Vargha Balázs. A bevezető tanulmányt Szauder József írta. Bp. 1962. Szépirodalmi K. 488; 514.

Az Idő valóban szétporlasztotta volna Kosztolányi versei nagy részét s csak a prózája élne? Mindenekelőtt ezzel a kérdéssel kellett szembenéznie az összegyűjtött versekben kalauzoló Szauder Józsefnek. A látszat, a felszín első pillantásra mintha a szkeptikus olvasó kérdésként megfogalmazott ítéletét igazolná. Hiszen hol van ebben a lírában nemcsak Ady egyetemessége, de akár Babits nemzeti értelemben is mindig érzékeny költői felelőssége? 19 utáni lelkiismeret-furdalásában megszületett időtállóan nagy prózája; lírában azonban ekkor is csak a szociális színezetű érdeklődés s mindenekelőtt az emberi fájdalom kiéneklése felé tárgult költészete.

Szauder József tanulmányába beolvastotta a Kosztolányi irodalom legjobb darabjainak (József Attila, Szabó Lőrinc, Barta János, Komlós Aladár s mások írásai) időt álló gondolatait. Szabó Lőrinc művészi érzékenységi felismerései mellett a legterméke-nyebb hatást, nem kétséges, Bóka László: Kosztolányi Dezső: Vázlatok egy arcképhez c. írástól kapta. Bóka bontotta ki Kosztolányi társadalmi élményeinek hiteles osztálygyökereit, a bácskai magyar kereskedő polgárságból jött literátor világlátásának alapját. Ez kétségtelenül sok mindent megmagyaráz korai műveltségéről, amelyben a Szabolcs-

ka előtti hódolás megfert a polgári kultúra dekadens hajtásai iránti rajongással. S főleg megérteti 19 körüli magatartását. Az összegyűjtött versek előszóirójának ezt a felismerést a művészet nyelvére kellett fordítania, s Kosztolányi lírai pályáján megtalálni s felmutatni a versbeli lecsapódását mindennek. Szauder, aki a Hajnali részegség motívumainak kialakulását végigkísérte egy régebbi tanulmányában, biztos érzékkel ismerte fel most is azt a három nagy verset, amely összefoglalóan reprezentálja Kosztolányi líráját: *Hajnali részegség*, *Halotti beszéd*, *Szeptemberi áhítat*. Jó ízléssel, s biztos irodalmi érzékkel ítélkezik az addig vezető út etapjairól. Kitűnően jellemzi mindjárt első kötetét, a *Négy fal közöttet*: „... az átmeneti, de inkább a régi ízlésre, régi stílusra visszamutatató állapotot veri vissza a *Négy fal között* című kötete, s mindazt, amit ennek időkorében (1904 és 1907 között) írt.” (9.) Kosztolányi első magyarmegtalálását *A szegény kislgyermek panasza*: *ai*ban ismeri fel. Elemzi rétegeződését, s találon beszél még ekkor is a „szerepbe stilizált” költőről (5.). Közben számba veszi az az idő tájt fordított (*Modern költők* címmel kiadott) külföldi költő-példák (pl. Hérédia, Leconte de Lisle s még Maupassant versei is) hatását Kosztolányi induló korszakának verseire.

Az impresszionizmustól a szimbolizmus felé haladt ez a művészi út, közben azonban meg kellett küzdenie a parnasszisták nagy hatásával. Kosztolányi 1919 előtti költői pályáján a költő ítéletével egyezően emelte ki Szauder legjelentősebb verses műként *A szegény kisgyermek panaszait*: „Legjobban szeretem minden versem közül *A szegény kisgyermek panaszait*” — írta a lírájából fordítani készülő Emil Isacnak. (I. O. K. VII. 3—4. 1955. 464.)

A bús férfi panaszaitól a Számadásig: ezt a címet viseli Szauder tanulmányának nagy fejezete. Megmutatja Kosztolányi útjának azt a szakaszát, amely az alakoskodástól igazi önmaga felé vezetett. *A Számadásig* tartó életszakason *A bús férfi panaszait* s a *Meztelenült* emeli ki reprezentatív költői művekként. Az előbbiről Barta Jánossal egyetértésben állapítja meg: „Az emóciók utánzását csöndes, mélyről jövő vallomások, e nagy hangszerelésű költeményeket halkabb, precízebb dalok váltják fel.” (28.) Bevezetőjének ez a fejezete is bővelkedik a jobbnál jobb esztétikai megfigyelésekben. Észreveszi a kérdő-forma gyakoriságát Kosztolányi ekkori verseiben. (29.) A leglényegesebb feljegyzése pedig egyenesen Kosztolányi lírikusi egyéniségét karakterizálja: „... alig találunk még egy magyar lírikust, aki ily mélyen az élet folyamatát, folytonosságát — nem értekeit, eszméit, maradandóságát, nagy ideáljait vagy közösségeit — hanem csak hullámvérését, tényezőit, vagy magát a sodrát élte s írta volna költészeté.” Legtermékenyebb gondolata ez Szaudernek. A zárójel közé szorított elhatárolással sikerült Kosztolányi 20-as évekbeli lírájának egyedi színére világítania. Ekkor népesül be költészete a bús pesti néppel, a Józsefváros kisembereivel. Ekkor lesz igazán a nagyváros költője, s ekkor tűnik fel mind gyakrabban kedves költői szava, a *részvét* is.

Ezeken a grádcisonok emelkedett fel az Időben megálló, maradandó magaslatokig a 30-as évek első felében, amikor — Szauder pontos fogalmazásában — a végső tisztaságot, a lényegét kereste. (35.) *A Számadásban* s *A szeptemberi áhítat* címmel kiadott posztumusz kötetében ért el Kosztolányi saját lehetőségei csúcására, amely azonban a nagy líra egyik vonulatával, az Emberről daloló örök ihletővel is érintkezett. A nagy versek egész sora fogamzott ebben az élményben, amelyek végképp cáfolják a porladás Kosztolányi egész költészetét is kiterjesztett felületet szavát.

Szauder tanulmányának egy apró megjegyzését kell helyre igazítanunk: *Szekerék a holdfényben* c. Kosztolányi-vers nem Ady-hatás szülötte. A *távoli szekerék* csak később íródott. Bevezetőjének erénye a kötetek egyes verseig lehetőleg elemzésben van. *A Halotti beszédet* például így jellemzi: „Tudott

úgy szólni az emberi lét rejtélyéről, hogy nem az elkülönítő individualitást hangoztatta benne, hanem a legközösebb vonást, hogy mindenki 'egyedüli példány', s hogy ez tisztelet érdemel.” (42.) Az elemzés is — s különösen az olvasó! — nyert volna vele, ha Szauder kontúrszerűen Kosztolányi egész pályájára utal, s így a lírát konfrontálja az egyes korszakok prózai alkotásával. Csupán ennyi megjegyzésünk van ehhez az egészében nagy esztétikai s verskultúráról tanuskodó, eligazító tanulmányról.

Talán nem volt önmagához kegyetlenebb, szigorúbb művészünk: írtotta, rostálta a verseit. *A Négy fal között* első kiadásának száznál jóval több verse az életében megjelent utolsó összegyűjtöttben 15-re (!) olvadt. Nem volt hát könnyű dolga a sajtó alá rendezőnek. Sőt, kimondhatjuk: Kosztolányit kiadni egyike irodalmunk legnehezebb s esztétikailag legkényesebb feladatainak. Egy történeti s egy esztétikai igény bírkózik egymással. A sajtó alá rendező az, aki elsősorban tisztában van ezzel. Az író útjára kíváncsi olvasó 1907-es formájukban szeretné olvasni Kosztolányi első kötetének verseit. Mit tegyen azonban a sajtó alá rendező, ha az író nem egyszerűen megrostálta azokat, hanem egyiket-másikat — eléggé szokatlan módon későbbi kötetébe beiktatva — tovább csiszolta. A sajtó alá rendezés problematikáját így foglalja össze Varga Balázs: „A kiadásunkban szereplő verseskötetek anyaga tehát nem azonos az első kiadással, de a legkényesebbivel sem.” (438.) Ebből valóban csak ez a felemás kiadás születhetett meg.

Hogy az arányokat érzékeltessük: míg a Kosztolányi által szentesített összegyűjtött versek oldalszáma a hozzáillesztett hátrahagyottakkal együtt sem több — „szellős” fűkörben — 470-nél, addig a mostanié — jóval zsúfoltabb oldalakkal — 900 fölött jár. Filológiai újdonságként kaptuk így az egyes kötetek megközelítően teljes anyagát, a kéziratok alapján kibővített hátrahagyott verseket, zsenéket, töredékeket, s rímjátékokat, sőt: a verses drámákat is. Közel harminc vers most jelent meg először egyáltalán kötetben; kimaradt viszont „A forradalmár”, a híres három szatíra befejező darabja, Esti Kornél rímeiből az első, néhány a Csacsi rímek közül, s két verses szlnmű.

Nehéz ítéletet alkotnunk, s úgy hisszük, csak a kritikai kiadás adhat végleges megoldást. A kötetben levő összegyűjtött — nem kétséges! — megsérti a költő szándékát, ízlését. Bővíti azt a köntöst, amiben Kosztolányi olvasói előtt mutatkozni akart. Ezzel életműve kvantumában hatalmas részéhez jutott hozzá a közönség. Népszerű kiadásról lévén szó azonban, talán mégis inkább kellett volna tisztelni a költő akaratát.

Varga József